11. *Řezno* vs. *Regensburg*, *Benátky* vs. *Venezia* čili o exonymech v médiích

Exonyma jsou domácí pojmenování pro cizí země, města, vesnice, hory, řeky apod. Nejprve uveďme alespoň některá, v dnešní češtině široce užívaná exonyma: *Milán* (*Milano*), *Londýn* (*London*), *Mnichov* (*München*). Exonyma samozřejmě mají i jiné jazyky, např. *Praha* je v cizích jazycích *Prága*, *Prag*, *Praga*, *Prague* atd.; *Bratislava* byla v různých dobách nazývána *Posonium*, *Pressburg*, *Pozsony*, *Prešporek*, *Prešporok*, *Prešpurk*…

Užívání exonym má své výhody. Exonyma neobsahují hlásky (písmena), které čeština nezná: *Temže* (***Th****ames*), *Mnichov* (*M****ü****nchen*), *Kodaň* (*K****ø****benhavn*), *Lutych* (*Li****è****ge*, *L****ü****ttich)*, *Ostřihom* (*Esztergom*) atd. Zároveň se v češtině snadno skloňují, např. finské město *Helsinki* má počeštěnou podobu *Helsink****y***, díky níž toto jméno skloňujeme jako pomnožné podstatné jméno: *do Helsinek*, *v Helsinkách* atd.

Vlivem historické i zeměpisné blízkosti existuje řada českých názvů pro města (ale nejen pro ně) německá či rakouská. Připomeňme, že české pojmenování *Rakousko* vzniklo počeštěním jména hradu *Ratgoz* → *Rakús*. Tento hrad byl prvním větším místem, na něž Češi při přechodu hranic narazili. Dnes se hrad jmenuje *Raabs*. Pojmenování *Německo* pravděpodobně souvisí s přídavným jménem *němý*. *Němec* byl ten, kdo vydává nesrozumitelné zvuky, bylo to označení cizinců, s nimiž Slované přicházeli nejčastěji do styku.

Mnohá německá města mají své české exonymum, které se dodnes užívá: *Do* ***Lipska*** *lze cestovat autem, vlakem i letadlem* (turistika.cz); *Všechny cesty vedou do* ***Drážďan*** (weltauto.cz); *Čtvrtmilionové lázeňské město* ***Cáchy*** *stojí na vodě* (tyden.cz). Avšak v některých případech dnes česká exonyma ustupují názvům

německým: *Z německého **Regensburgu** již od konce léta 1948 řídil Rudolf Drbohlav vlastní zpravodajskou skupinu. Po rozpuštění skupiny odjel za rodinou do **Londýna*** (*Lidové noviny* 16. 6. 2017). Vidíme, že v příkladu není české pojmenování *Řezno*, ale německé *Regensburg*, zatímco pojmenování metropole *Londýn* je počeštěné, na malém prostoru se potkávají jména původní i domácí.

Na český název *Regensburgu* (rovněž řeka *Regen* má svou českou podobu: *Řezná*), podobně jako třeba na jméno *Mohuč*, německy *Mainz*, dnes narazíme především v textech spjatých s historií: *řezenští biskupové*, *mohučský kurfiřt* apod. Ale v textech cestovních kanceláří je běžný spíše název německý: *Konečně bude možné jet z Prahy nebo z Plzně přes **Regensburg** do **Mnichova** nebo přes **Schwandorf** do **Norimberka*** (plzennakole.cz). Podobně jako v příkladě předchozím vidíme, že pisatel kombinuje české a německé názvy německých měst.

Naopak historické německé pojmenování má mnoho našich měst či vesnic. Onomastička (odbornice na vlastní jména) Jana Matúšová ve své knize *Německá vlastní jména v češtině* připomíná třeba *Herrnskretschen*, *Dittershof*, *Engelhaus*, *Brunnersdorf*, *Joachimsdorf*, *Freudenthal*, *Spindelmühle*, *Karlsbad*, v nichž poznáváme *Hřensko*, *Dětřichov*, *Andělskou Horu*, *Prunéřov*, *Jáchymov*, *Bruntál, Špindlerův Mlýn* a *Karlovy Vary*. Píše také, že česko-německé či německo-české proměny zeměpisných názvů odrážejí často dramatické momenty našich dějin. Např. po roce 1945 byly mnohé německé názvy měněny na české: z města *Falkenau* se tehdy stal *Sokolov*. Dnešní město *Šumperk* (název vychází z německého *Schönberg*, *Krásná Hora*) mělo po druhé světové válce získat některé z navrhovaných pojmenování: *Krásno nad Děsnou*, *Svobodov* (podle generála Ludvíka Svobody), *Velenov* (podle šlechtice Ladislava Velena ze Žerotína), *Krásná Hora*, *Krásov*, *Lnářov* nebo *Přadenov* (názvy odvolávající se na lnářskou tradici).

Obecně se dá říci, že užívání některých exonym v dnešní češtině spíše klesá. Na druhou stranu v určitých oblastech se exonyma po roce 1989 začala opět užívat, např. rakouské město *Gmünd* je v daném místě česky nazýváno *Cmunt*. Zároveň může být překvapivé, v jakých textech se s exonymy setkáváme.

V magazínu jednoho českého fotbalového klubu čteme: *Hráč nemohl nastoupit do dvou zápasů s Chotěbuzí a Halle*. Můžeme si položit otázku: Znají čtenáři takového magazínu původní německý název města *Chotěbuz*? (Jiná věc samozřejmě je: Potřebují to vědět?)

Sledujeme-li současné mediální texty, často v nich narážíme na pojmenování státu, který se plným názvem označuje jako *Spojené království Velké Británie a Severního Irska*, a to v nejrůznějších variantách. Např. v červnu r. 2017 jsme v *Lidových novinách* (dále LN) mohli číst: *Zeman při setkání hovořil i o desetitisících českých občanů, kteří studují či pracují v* ***Británii***; *Před vstupem do politiky Brnabičová pracovala mimo jiné pro americké společnosti, jež v Srbsku uskutečňovaly projekty financované z rozvojové pomoci USA. Ve Spojených státech – stejně jako v* ***Británii*** *– studovala*. Z internetových textů můžeme uvést: *Návštěva* ***Anglie*** *je k vybroušení znalostí jazyka jako stvořená!* (radynacestu.cz); *Občan ČR může cestovat do* ***Velké Británie*** *na základě platného cestovního pasu nebo občanského průkazu* (besip.cz); *Konzervativní a euroskeptická část* ***Velké Británie****, která vyvolala Brexit, dnes rozhodně neslaví* (vlada.cz); *Britské velvyslanectví v Praze je zodpovědné za rozvoj a udržování vztahů mezi* ***Spojeným královstvím*** *a Českou republikou* (gov.uk); *Jízdenky si můžete zakoupit v kterékoli železniční stanici po celé* ***UK*** (velka-britanie.co.uk).

Plný název státu, *Spojené království Velké Británie a Severního Irska*, je evidentně pro některý typ mediálních textů příliš dlouhý. Zkrácená podoba anglického *United Kingdom*, *Spojené království*, není, jak příklady ukazují, vždy využívána. Naopak, pisatelé či mluvčí často užívají podoby (*Velká*) *Británie* či *Anglie*, tedy pojmenování, která jsou, z pohledu geografického, nepřesná. *Velká Británie* je název ostrova, na němž se nacházejí tři ze čtyř zemí tvořících *Spojené království*, a to *Anglie*, *Skotsko* a *Wales* (čtvrtá země, *Severní Irsko*, se nachází, jak známo, na ostrově Irsko). Z toho vyplývá, že nazýváme-li tuto zemi pouze *(Velkou) Británií* nebo *Anglií*, provádíme tzv. záměnu části za celek, latinsky pars pro toto. Tento postup je obecně v jazyce využíván velmi často (např. *dívka s vlasem medovým*, míněno pochopitelně *s vlasy*), při vytváření prestižních mediálních textů je však jistě vhodné se

nepřesnému označování vyhýbat a užívat plný či zkrácený název, tedy *Spojené království Velké Británie a Severního Irska*, případně *Spojené království*.

Ještě si můžeme všimnout drobnosti v posledním příkladě: *Jízdenky si můžete koupit po celé UK*. Přídavným jménem *celé* v ženském rodě pisatel prozrazuje, že za zkratkou *UK* se pro něj skrývá opět jedno z označení *(Velká) Británie* nebo *Anglie*, která jsou v češtině rovněž v ženském rodě.

Podobnou záměnu části a celku sledujeme v případě pojmenování Spojených států amerických, viz třeba část rozhovoru s Igorem Lukešem (LN 11. 8. 2017), který v odpovědi ukazuje náhradu pojmenování státu pojmenováním světadílu:

> otázka: *Takže nevěříte tomu, že by měl marxismus ve **Spojených státech** uspět?*
> odpověď: *Marxismus nemá v **Americe** šanci.*

Jak bylo řečeno, exonyma jsou domácí pojmenování zeměpisných objektů. Dosud byla řeč o exonymech, která jsou v češtině dlouhodobě zabydlena, takže nejsme na pochybách, jak je psát či vyslovit. Někdy je však potřeba do českého textu vkomponovat název, který tradičním exonymem opatřen není. Pak může docházet k tomu, že je týž objekt nazýván různě. Jazykovědec František Štícha si např. všiml, že při pojmenování třetí nejvyšší hory světa lze v češtině narazit minimálně na patnáct různých podob: *Kančendženga*, *Kangchenjunga*, *Kančendžonga*, *Kangčendzenga* atd. Pokud se podíváme na jméno této hory v různojazyčných verzích Wikipedie, stane se repertoár pojmenování této hory ještě mnohem širším. Toto je ovšem obecný postřeh – listování internetovými stránkami nás může zavést k informacím skutečně nečekaným.

Pro odlehčení lze uvést následující. Podíváme-li se v této encyklopedii na heslo *Šumperk*, jehož mnoha navrhovaným variantám pojmenování v češtině jsme se věnovali před chvílí, zjišťujeme, že heslo Šumperk existuje i v jazyce cebuano. Informace o městě v něm začíná takto: *Šumperk maoy lungsod sa Tsekya. Ang Šumperk nahimutang sa munisipyo sa Okres Šumperk ug lalawigan sa Olomoucký kraj*. Z krátké ukázky je jasné minimálně to,

že exonymum našeho Šumperka v cebuánštině, kterou na Filipínách mluví asi dvacet milionů lidí, dosud nebylo vytvořeno.

(Mediažurnál 3/2017)

12. Fandové, fanoušci, chuligáni

58 Pro sportovní fanoušky, zvláště fotbalové, se v češtině užívá různých pojmenování. Začněme rovnou u slova *fanoušek*. Fanouškem můžeme nazývat také člověka jménem *František*, podobně je tomu se slovem *fanda*, respektive *Fanda*, a také s přechýlenou podobou *fanynka*, případně *Fanynka*. Zajímá-li nás ale etymologie čili původ slov *fanoušek* či *fanda* ve smyslu *náruživý přívrženec nějakého sportu, nadšený obdivovatel nějakého zpěváka* apod., pak zjistíme, že se jménem *František* nemá původně společného nic. Sportovní *fanoušek* či *fanda* souvisí s anglickým slovem *fan*, které znamená právě *nadšenec*, *nadšený obdivovatel*. Občas se i v česky psaných textech setkáváme s tím, že fanoušci jsou pojmenováni rovnou výrazem anglickým: *Fotbaloví fans zpívají levicovým demonstrantům* (stredoevropan.cz).

V časopise *Naše řeč* z roku 1951 se píše, že zatímco anglické slovo *football* (psaní *fotbal* je pozdější) můžeme v češtině přeložit: *kopaná*, *footballového fanouška* přeložit nelze. Dnes si již zřejmě otázku, jakým jiným domácím výrazem by bylo možné fanouška nahradit, nikdo neklade.

V češtině se často užívá také přídavné jméno *fanouškovský*: *Fanouškovský park k Euru budou hostit Žluté lázně* (ceskatelevize.cz) a třeba z *Lidových novin* z roku 1940 máme doklad: *Co bys, vyhladovělá duše fanouškovská, chtěla hned po prvé víc?*

Radikální fotbaloví fanoušci bývají někdy nazýváni *chuligáni*, viz třeba: *Tohle nejsou fanoušci, ale chuligáni* (ceskatelevize.cz); *Fotbal jde stranou, když chuligáni řádí* (efotbal.cz). Podívejme se na cestu slova *chuligán* do češtiny. Výkladové a etymologické slovníky se shodují v tom, že *chuligán* přišel do češtiny z ruštiny, v ní má podobu *хулиган*. Je známou skutečností, že v ruštině je

přízvuk spjat se samohláskovou délkou. U slova *хулиган* je v ruštině přízvuk na třetí slabice, proto je v češtině třetí slabika dlouhá: *chuligán*. Do ruštiny tento výraz přišel z angličtiny, ze slova dnes dobře známého i v českojazyčném prostředí, totiž *hooligan* (s významem *mladý násilník*, *výtržník*), v angličtině vyslovovaného přibližně [húligən]. Pokud by cesta slova *chuligán* k nám nevedla přes ruštinu, domnívám se, že by slovo znělo s počátečním *h* (*h* se v ruštině nevyskytuje, bylo v ní nahrazeno *ch*) a bez délky na poslední slabice, naopak s délkou na slabice první, snad tedy *húligen*. Slovo *chuligán* je podle výkladových slovníků označením pro *člověka toulavého*, *pobudu*, *darebáka*, *ničemu*, případně pro *mladého člověka štítícího se práce*, *vedoucího výstřední život*.

Pokud se se slovem *chuligán* setkáváme v dnešních mediálních textech, mluvených i psaných, pak výhradně ve významu *příslušník radikální skupiny fotbalových fanoušků*. V angličtině se pro tyto osoby užívá právě označení *hooligans*. Pokud bychom v češtině již dlouhá desetiletí neměli výraz *chuligán*, patrně bychom tyto fanoušky označovali původním anglickým výrazem, který bychom si časem možná nějak přizpůsobili českému tvaroslovnému systému, např. *húligeni*, *huligenové* či tak nějak. Ovšem právě proto, že je po ruce slovo *chuligán* – z výrazu *hooligan* pocházející –, slovo, u kterého již dlouhou dobu bez problémů tvoříme množné číslo, které snadno skloňujeme, zcela samozřejmě po něm sáhli také pisatelé a mluvčí mediálních textů, kteří potřebovali v češtině tyto radikální fanoušky pojmenovat.

Přesto tu jistá významová nesrovnalost mezi někdejším českým chuligánem řekněme druhé poloviny 20. století a současným radikálním fotbalovým fanouškem je. Podívejme se na dosti obhroublý písničkový text, v němž mimo jiné zaznívá: *… a z tý velký lásky, narostly mi vlásky, stal se ze mě chuligán*. *Chuligán* navozuje představu mladého muže zanedbaného zevnějšku, s neoholenými vousy, rozcuchaného, snad dlouhovlasého. Ovšem zmínění fanoušci nemusejí mít nutně vlasy dlouhé, přerostlé. Domnívám se tak, že alespoň v počátcích mohlo znít některým posluchačům či čtenářům označení *chuligáni* pro radikální fotbalové fanoušky poněkud překvapivě. Toto tvrzení by však samozřejmě bylo vhodné doplnit výzkumem.

Jiným pojmenováním agresivních fotbalových fanoušků je *rowdies* [raudýs]: *Anglie zažila nejtěžší bitvu fotbalových rowdies za poslední roky* (sport.cz). Podíváme-li se do překladového slovníku z osmdesátých let minulého století, zjistíme, že jednotné číslo zní *rowdy* a v češtině mu mohou odpovídat výrazy *neurvalec*, *sprosťák*, *výtržník*, *syčák*, *uličník*, *sígr*, *hulvát*, *otevřhuba*, *halama*. Jednotné číslo *rowdy* se však v česky psaných textech prakticky nevyskytuje, jednoznačně převažuje užití v čísle množném: *rowdies*. Vidíme, že jsme do češtiny převzali anglické zakončení množného čísla.

Stejné zakončení množného čísla, *s*, zjišťujeme i u dalšího možného pojmenování některých fotbalových fanoušků, a to *ultras*: *Už v roce 2011 se dostali do seznamu 16 hardcore chuligánských ultras* (seznamzpravy.cz); *Pro ultras stojí hlasitá a viditelná podpora týmu nade vším* (footballclub.cz). V současné češtině se s výrazem *ultra* setkáváme prakticky pouze ve složených slovech, která jím začínají: *ultrapravicový*, *ultrazvuk*, *ultrafialový, ultramarín*. Přišlo do češtiny z latiny a lze je přeložit *krajní*, *nad*, *přes*. Výkladové slovníky však uvádějí slovo *ultra* i jako podstatné či přídavné jméno, které je nesklonné. Lze dohledat třeba tuto báseň z roku 1864:

> Božena? No, slečnu Boženu
> chtěl bych míti za ženu.
> Ovšem, že je Češka tvrdohlavá,
> ultra, korunářka pravá.
> Ale což!

Slovo *ultra* dále známe ze spojení tří latinských slov *non plus ultra*, v překladu *a dál už nic*, které se užívá ve významu *nepřekonatelný*, *nedostižný*, např. návštěva nějakého koncertu může být pro někoho zážitkem *non plus ultra*, zážitkem, jemuž se nic nevyrovná.

V souvislosti s fotbalovými fanoušky se nicméně toto slovo dostává do češtiny v pozměněné podobě, je bohatší právě o zakončení *s*, které signalizuje množné číslo. Pro ultras je charakteristické, že své oblíbené mužstvo podporují zcela specifickým

způsobem. Jejich podpora je jednak zvuková, formou pokřiků, popěvků a tzv. chorálů, jednak viditelná, jde o mávání vlajkami, užívání pyrotechniky a také o tzv. choreografie, např. synchronizované zdvihání transparentů apod. Ultras často využívají megafony či bubny. Pokud je třeba pojmenovat pouze jednoho takového fanouška, zpravidla se setkáváme s opisem *příslušník ultras*, *člen ultraskupiny* apod., nikoli např. s formulací: *Každý ultra se na tento zápas pečlivě připravil*.

Pojmenování této skupiny fanoušků se důvtipně dostalo i do názvu českého filmu *Non plus ultras*, v němž samozřejmě rozpoznáváme latinské ustálené slovní spojení.

Kromě zmíněných megafonů a bubnů lze na fotbalových stadionech narazit ještě na další hudební nástroj, jímž je *vuvuzela*. Jedná se o původně africký hudební nástroj podobný trumpetě, jenž vydává zvuk imitující sloní troubení. Pátráme-li po původu tohoto slova, zjišťujeme, že pochází z afrického jazyka zulu (též zulštiny nebo zuluštiny), jímž mluví asi 10 milionů lidí na jihu Afriky a jenž je jedním z úředních jazyků Jihoafrické republiky. *Vuvuzela* doslova znamená *vydávat zvuk vú*, zvuk podobný zvířecímu troubení.

Když už jsme zamířili do říše hudby, zastavme se ještě u slova *chorál*, které bylo rovněž zmíněno v souvislosti s ultras. Chorál je jednohlasá skladba zpívaná zpravidla více zpěváky. K našim nejznámějším chorálům patří *Svatováclavský chorál*, tedy skladba duchovní, ale také *Ktož sú boží bojovníci*, což byla bojová píseň husitských vojsk. I chorály fotbalové jsou jednohlasými skladbami, které najednou zpívá velké množství lidí. Důležitou osobností při produkci chorálů je *support leader* nebo také *chant leader*, předzpěvák, který za pomoci megafonu udává (přibližné) tempo a tóninu. Jako příklad textu fotbalového chorálu uveďme jeden, v němž se ukazuje rozmanitost češtiny: *Baníčku, my jsme s tebou, neopustíme tě, nikdy tě nezradíme, bo my ti věříme*.

V této kapitole byla pozornost věnována pojmenováním fotbalových fanoušků a výrazům s nimi spjatými. S fotbalem se však samozřejmě pojí mnohem více slov a slovních spojení, která by si bezesporu zasloužila samostatnou jazykovou poznámku. Namátkou: *vychytaná nula*, *žlutá za zdržování*, *malá domů*, *dostat búra*,

česká ulička, *postavit zeď*, *dostat jesle*, *trefit šibenici* čili *wingl*, *gól z vápna*, *kup si zástěru*, *kopnout šajtlí*, *zahřívat střídačku*, *to byl banán*…

(Mediažurnál 4/2017)